

DE VLAAMSE JEUGD EN HAAR MINDERHEDEN

Hans Waege

Bij een jongerenpopulatie werd onderzocht of het mogelijk is om te komen tot een typologie van waarden en persoonlijkheidskenmerken (autoritarisme, rechts-racisme, maatschappelijke desintegratie, post-materialisme, linkse economische houding) van de jongere. Via een clusteranalyse bekomen we uiteindelijk zes types. In een tweede deel wordt de migrantenproblematiek aangesneden. Vanuit de Vlaamse wetenschappelijke wereld wordt erop gewezen dat dit beleid moet kaderen binnen een algemeen minderhedenbeleid. De vraag die we ons stellen is of er een samenhang bestaat tussen de houding ten opzichte van migranten, langdurig werklozen en homoseksuelen. De correspondentie-analyse laat zien dat er een dergelijk verband bestaat. Een negatieve houding tegenover migranten gaat dikwijls samen met een negatieve houding ten opzichte van langdurig werklozen en homoseksuelen. Ook de samenhang tussen houdingen en de typologie is opmerkelijk. In een derde deel bekijken we deze clusters naar een aantal achtergrondkenmerken. Zowel voor de beroepsgroep van de ouders als het opleidingsniveau, de objectieve deprivatie het onderwijsnet en de vriendenbanden van de jongere werd een significante relatie vastgesteld. Vanuit deze bevindingen besluiten we dat een beleid gericht op één minderheidsgroep geen oplossing is. Er moet veeleer gewerkt worden aan een algemeen tolerantiebeleid dat zowel op de structurele als op de culturele factoren inwerkt.

1. PROBLEEMSTELLING

Sinds een aantal jaren staat de migrantenproblematiek in het centrum van de belangstelling, niet alleen in de politiek maar eveneens in de wetenschappelijke wereld. Getuige daarvan was het themanummer van het Tijdschrift voor Sociologie rond de migrantenproblematiek (1990). De auteurs-wetenschappers beperken zich daarbij niet tot het weergeven van onderzoeksresultaten, er werden eveneens beleidsaanbevelingen gedaan die de migrantenproblematiek in een breder kader plaatsen.

In het onderzoek *Onbekend of Onbemind?* besluiten de auteurs dat een ernstig inpassingsbeleid enkel kan gevoerd worden binnen het kader van een algemeen minderhedenbeleid (Billiet, Carton, Huys, 1990). Deze visie vinden we eveneens terug bij Swyngedouw (1990) die stelt dat kansarmoede van de autochtonen als één van de belangrijke bronnen van xenofobie moet worden beschouwd. In de beleidsaanbevelingen van Denolf en Grieten (1990) vinden we expliciet dat de achterstandspositie van Belgen en migranten gelijktijdig dient aangepakt. Dit zijn enkele voorbeelden uit het Vlaamse wetenschappelijke landschap die naar de besluiten en beleidsaanbevelingen toe de migrantenproblematiek in verband brengen met andere maatschappelijke problemen en probleemgroepen. De initiële probleemstelling had echter meestal een beperktere focus.

Deze bijdrage bouwt voort op het onderzoek van Billiet e.a. (1990) en sluit aan bij de ruimere situering van het migrantenvraagstuk. In die zin richt de probleemstelling zich niet uitsluitend op de migrantengroep, maar worden ook andere minderheidsgroepen met name langdurig werklozen en homoseksuelen in de probleemstelling betrokken. De basisvraag is dan ook in welke mate de houding ten aanzien van migranten samenhangt met de houding ten opzichte van andere minderheden en in welke mate deze attitudes bepaald zijn door dezelfde kenmerken.

Een verschilpunt met recent uitgevoerd onderzoek is de onderzoekspopulatie. We richten ons op Vlaamse jongeren. Dit houdt meteen in dat de probleemstelling van het onderzoek met betrekking tot achtergrondkenmerken en intermediaire variabelen toegedacht werd naar de specifieke situatie van de jongeren. Bij de achtergrondkenmerken gaat de aandacht vooral naar socialisatiefactoren in het thuismilieu en de school. Bij de beschouwingen over de waarden en persoonlijkheidskenmerken van de jongeren werd (post-)materialisme opgenomen als één van de kenmerken.

Een belangrijk kenmerk van deze bijdrage ligt in de gebruikte analysetechniek. We maken voor deze studie gebruik van de clusteranalyse. We proberen via deze techniek tot een typologie te komen van socio-culturele kenmerken, economische waarden en persoonlijkheidskenmerken van de jongere. Deze typologie zal gerelateerd worden aan de afhankelijke variabelen namelijk houding ten opzichte van minderheden in Vlaanderen enerzijds, en aan een aantal achterliggende kenmerken van de jongeren anderzijds.

Kort samengevat bestaat deze bijdrage uit drie delen. Na een korte uiteenzetting over de steekproef en de gebruikte variabelen bekijken we eerst de typologie van waarden en persoonlijkheidskenmerken. Centrale vragen zijn: 'Kunnen we tot een typologie komen van waarde- en persoonlijkheidskenmerken bij de Vlaamse jongeren?' en 'Welke waarden en persoonlijkheidskenmerken gaan met elkaar samen?' In een tweede deel bekijken we de samenhang tussen de types en de afhankelijke variabelen en stellen we ons volgende vragen: 'Kunnen we stellen dat er een samenhang is tussen de houding ten opzichte van migranten en de houding tegenover andere minderheden?' en 'Welke is de houding ten opzichte van minderheden in de verschillende types?' Ter afronding van het tweede deel bekijken we de kiesintenties van de jongeren. In een derde paragraaf bekijken we op bivariate wijze de samenhang tussen de types en een aantal achtergrondkenmerken. De hoofdklemtoon ligt daarbij op kenmerken uit de socialisatiegeschiedenis van de jongeren (1).

2. ONDERZOEKSPOPULATIE EN DATAVERZAMELING

De data voor het beantwoorden van de hoger geschetste probleemstelling werden verzameld in het kader van het practicum sociologisch onderzoek in de tweede kandidatuur sociale wetenschappen aan de K.U.Leuven tijdens de maand maart van het academiejaar '90-'91. We beperkten ons tot jongeren geboren in 1970 of 1971. Voor de steekproeftrekking werd gebruik gemaakt van een twee-trapssteekproef. Eerst werden 45 gemeenten in het Vlaamse gewest geselecteerd. Bij deze steekproeftrekking werd gestratificeerd naar provincie en verstedelijkingsgraad. Daarna werden in deze gemeenten de respondenten op aselechte wijze uit de kiezerslijsten getrokken. Uiteindelijk werden 457 bruikbare interviews van 20 of 21 jarige Vlaamse jongeren afgenomen.

Er is een lichte ondervertegenwoordiging van de provincie West-Vlaanderen. Na controle op diverse kenmerken kunnen we wel stellen dat de steekproef representatief is voor de Vlaamse 20 en 21 jarige jongeren.

3. TYPOLOGIE VAN WAARDEN EN PERSOONLIJKHEIDSKENMERKEN

In het onderzoek staan houding ten opzichte van minderheden en jongeren centraal. De keuze van de variabelen die in de typologie zijn opgenomen werd dan ook bepaald door deze inhoudelijke klemtoon enerzijds en de specifieke populatie anderzijds.

Voor de benadering van het minderhedenvraagstuk werd Belgisch (Billiet, Carton, Huys, 1990; Billiet, De Witte, 1991) en Nederlands onderzoek (Felling, Peters, Scheepers, 1989) naar de houding ten opzichte van migranten als basis genomen. De centrale variabelen die daaruit overgenomen werden zijn autoritarisme, rechtsracisme, anomie en machteloosheid.

Om de specifieke aandacht voor jongeren in de typologie te integreren werd het (post-)materialisme concept opgenomen. Samenhangend met de materialisme-component uit de (post-)materialismeschaal werd het concept 'economisch links' in de typologie opgenomen.

3.1. Omschrijving van de in de typologie gebruikte variabelen

3.1.1. Variabelen met betrekking tot de houding ten opzichte van minderheden

Bij de verklaring van de houding ten opzichte van migranten spelen waarden en persoonlijkheidskenmerken van het individu een grote rol. Bij Billiet komt anomie naar voor als één van de belangrijkste verklarende factoren voor ethnocentrisme (Billiet, Carton, Huys, 1990). In een daarna opgezet vervolgonderzoek werd anomie aangevuld met machteloosheid. Als tweede belangrijke intermediaire variabele werd autoritarisme opgenomen (Billiet, De Witte, 1991). Beide factoren staan centraal in de verklaring van xenofobie in België. Deze verbanden werden ook in Nederland empirisch vastgesteld (Scheepers, Felling, Peters, 1989).

Om die reden werden autoritarisme, anomie en machteloosheid opgenomen als verklarende factoren.

Omschrijving van autoritarisme : Het hebben van een autoritaire persoonlijkheid of autoritaire attitudes staat voor een geheel van negen subsyndromen zoals ze door Adorno e.a. (1950) werden geformuleerd. Autoritarisme kenmerkt zich door een rigied vasthouden aan conventionele normen, agressie ten opzichte van zij die deze normen overtreden en een groot geloof in, en onderwerping aan, de autoriteiten die deze conventionele normen doorgeven en beschermen. De eigen overtredingen van deze normen worden daarbij geprojecteerd op anderen. Deze projectie en anti-intracéptie gaat samen met bijgeloof.

Omschrijving van maatschappelijke desintegratie, gebrekkige integratie (anomie) en machteloosheid : Gebrekkige integratie en machteloosheid beschouwen we als twee dimensies van de schaal maatschappelijke desintegratie. In wat volgt beschrijven we eerst de notie gebrekkige integratie. Voor deze dimensie in de schaal nemen we een viertal belangrijke beslissingen. De *eerste twee* hebben betrekking op de algemene schaal, de *laatste twee* beslissingen hebben betrekking op de twee sub-dimensies in de dimensie gebrekkige integratie (anomie). Daarna bekijken we de machteloosheidsdimensie.

Durkheim's *anomie*-concept heeft eigenlijk *twee betekenissen* al naargelang het werk dat als basis genomen wordt (Olsen, 1965). In *De la Division du Travail Social* richt het anomieconcept zich op de functionele (des)integratie, in *Le Suicide* doelt Durkheim met anomie op de *normatieve (des)integratie*. Wij gebruiken anomie in deze laatste betekenis. De tweede keuze die we maken voor de algemene constructie van de dimensie gebrekkige integratie heeft betrekking op de *gezichtshoek van waaruit anomie gemeten wordt*. Theoretisch kan anomie vanuit twee verschillende gezichtspunten gemeten worden. In de eerste plaats de perceptie van de eigen anomie, in de tweede plaats de perceptie van de anomie van de anderen in de omgeving (Orrù, 1987 : 140). In de schaal ligt de klemtoon op de *subjectieve ervaring van de eigen anomie*. De vragen werden verwoord in de 'ik' vorm en bevragen de persoonlijke situatie van de jongere.

Een derde voor ons belangrijk aandachtspunt is het *niveau waarop Durkheim het anomie-concept hanteert*. Durkheim gebruikt anomie om op het niveau van de maatschappij en het sociaal systeem te beschrijven in welke mate er een inadequate morele code bestaat om de handelingen van mens en groepering te

leiden naar het algemeen belang (Olsen, 1965 : 41). Deze betekenis is voor ons in die mate van belang dat anomie eigenlijk *bron* is van een gebrekkig geïntegreerd zijn van het individu. Deze binding gebeurt via de internalisering van de normatieve code die in het sociaal systeem aanwezig is. Een *eerste subdimensie* in het anomieconcept zoals wij het gaan hanteren is de mate waarin de persoon de maatschappij ervaart als hebbende een inadequate morele code : 'De dag van vandaag verandert alles zo snel dat ik niet meer weet wat ik moet doen om goed te doen'. Het voorbeeld illustreert tevens dat in de schaal de perceptie van de eigen anomie centraal staat. Een vierde en laatste optie is de vraag naar de *tweede subdimensie*. In *Le Suicide* ziet Durkheim als gevolg van anomie een verstoring van de sociale inpassing; sociaal contact en sociale activiteit raken ontregeld (Goddijn, 1968 : 65-69). In een tweede subgroep van het geïndiceerde anomiebeprij vragen we de respondent naar een evaluatie van zijn (vaste) sociale contacten.

Deze indicering van het anomiebeprij is veeleer gericht op de gevolgen van anomie namelijk gebrekkige sociale (normatieve) integratie van het individu dan wel op de maatschappelijke toestand van anomie. We maken daarenboven gebruik van subjectieve percepties van het individu die niet teruggekoppeld worden naar een macro-sociologische analyse van de maatschappij; anomie wordt in de hoger beschreven indicering veeleer gebruikt als persoonlijkheidskenmerk van het individu. Daarom hebben we bewust gekozen voor het gebruik van de term *gebrekkige integratie* in plaats van het beprij anomie. Via deze benadering sluiten we ons eerder aan bij de visies van onder meer Huppés en Becker (Felling, e.a. 1986 : 115) dan wel bij de visie van Srole (1956) op het beprij anomie.

De tweede dimensie in maatschappelijke desintegratie namelijk *machteloosheid* verwijst naar de gevoelens van (gebrekkige) persoonlijke controle van het individu. Deze gevoelens van persoonlijke controle hebben zowel betrekking op het politieke leven (bijvoorbeeld Kritiek leveren op de regering is zinloos, die doet toch wat haar goedgevoelt) als op het eigen leven (bijvoorbeeld Aan de meeste dingen die je in het leven overkomen kan je eigenlijk maar weinig veranderen).

Gebrekkige integratie en machteloosheid werden in één schaal opgenomen. Deze schaal werd door ons (gevoelens van) *maatschappelijke desintegratie* genoemd. De persoon voelt zich gedepriveerd van voldoende trouwe persoonlijke sociale contacten en van een vast normen- en waardensysteem. De persoon

heeft tevens het gevoel dat hij niet in staat is om op een succesvolle wijze in te grijpen in het eigen leven en in de bredere maatschappij. 'De mens alleen op een on(be)grijpbare wereld'. Het begrip werd gemeten aan de hand van een schaal die we als continu beschouwen. In die zin gaat het steeds over een bepaalde mate van maatschappelijke desintegratie.

De laatste variabele met betrekking tot minderheden is rechts-racisme. Dit kenmerk wordt bij het onderzoek naar ethnocentrisme gecombineerd met de houding tegenover migranten.

Omschrijving van rechts-racisme : De idee dat het blanke ras en volk superieur is ten opzichte van andere rassen en volkeren. Ook deze schaal wordt beschouwd als een continuum. Een lage waarde op deze schaal staat voor de groep die vrijwel niet aan het eigen volk gebonden is. Ze hebben ook geen superioriteitsgevoel. Het andere extreem van de schaal geeft het omgekeerde beeld. Daar is men sterk verbonden met het eigen volk in combinatie met een superioriteitsgevoel ten opzichte van het eigen ras en volk.

3.1.2. Variabelen met betrekking tot jongeren

Post-materialisme is een vierde kenmerk dat in de typologie werd opgenomen omwille van zijn veelvuldig gebruik in jeugdonderzoek. Post-materialisme wordt daarbij dikwijls gehanteerd als het kenmerk van de huidige generaties jongeren. Op vergelijkend niveau wordt vastgesteld dat de jeugd van vandaag er een meer post-materialistisch waardepatroon op na houdt dan de jeugd vroeger (Laermans, 1989 : 385-389). De vraag die we ons in eerste instantie stellen, is de manier waarop (post-)materialisme samengaat met de andere in de typologie opgenomen variabelen.

Omschrijving van materialisme en post-materialisme : Dit begrip vindt zijn oorsprong in Ingleharts (1977) werk *The Silent Revolution*. Het omvat twee dimensies in het waardensysteem van de jongere. Ofwel kiest men in eerste instantie voor materieel - economische zaken : prijsstijgingen tegengaan, een stabiele economie handhaven, economische groei. Ofwel kiest men in de eerste plaats voor de meer post-materiële democratische waarden zoals de politieke inspraak van de burgers vergroten, de vrijheid van meningsuiting beschermen, een samenleving waar ideeën belangrijker zijn dan geld.

Een vijfde kenmerk, aansluitend bij materialisme is de *linkse economische houding*. De materialisme-component in de (post-)materialisme schaal peilt hoofdzakelijk naar de aandacht voor de economie. Een uitbreiding van deze economische dimensie is de aandacht voor de werknemer, de arbeider.

Omschrijving linkse economische houding: Hiermee meten we vooral de aanhang van oud-linkse waarden zoals steun aan overheidsingrijpen en hard vakbondsoptreden. Een derde centraal kenmerk is het streven naar kleinere inkomensverschillen.

3.2. Constructie van een typologie

Voor de constructie van de typologie werden de vijf in de vorige paragraaf voorgestelde variabelen gebruikt: autoritarisme, maatschappelijke desintegratie, rechts-racisme, post-materialisme en linkse economische houding. In het recent onderzoek rond de migrantenproblematiek vinden we terug dat een hogere mate van autoritarisme samengaat met rechts-racisme (Billiet, De Witte, 1991: 7-8). Op basis van ondermeer reeds aangehaald Belgisch en Nederlands onderzoek (zie ook Streuning, Richardson, 1965) kunnen we ook een samengaan verwachten tussen rechts-racisme, autoritarisme en maatschappelijke desintegratie. Onze vraag is in welke mate op basis van dergelijke samenhangen types zijn te vormen die gekenmerkt worden door een bepaald profiel. In welke mate vinden we bij de jongeren groepen terug waarin hoog autoritarisme, hoge maatschappelijke desintegratie en hoog rechts-racisme samengaan. Omgekeerd, groepen waarin deze drie variabelen samengaan met lage scores.

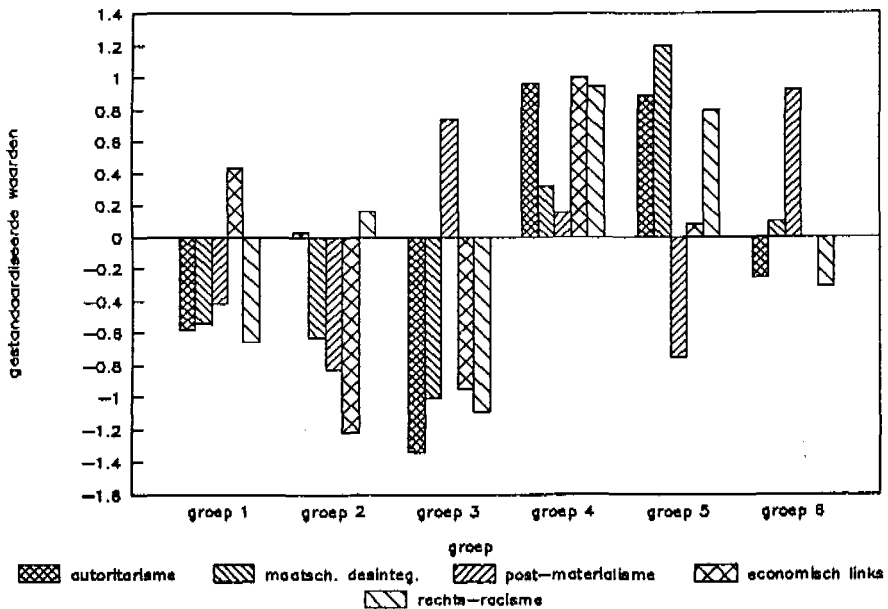
Om tot een typologie te komen van waardepatronen bij de Vlaamse jongeren werd gebruik gemaakt van een niet-hiërarchische clusteranalyse (2). Om het aantal clusters vast te stellen werd gebruik gemaakt van een hiërarchische clusteranalyse. We verkregen uiteindelijk zes clusters. In tabel 1 en figuur 1 zijn de gemiddelde Z-waarden van de variabelen opgenomen. Bij de bespreking van de clusters zullen we enkele percentages op schaalitems weergeven om op deze manier tot een minder abstract geheel te komen.

Tabel 1. Gemiddelde Z-scores per groep op de typologie-variabelen

	autori- taristisch	maatsch. desintegr.	post- materialisme	econom. links	rechts- racisme
groep 1 (86)	-0,58	-0,55	-0,42	0,43	-0,66
groep 2 (55)	0,03	-0,63	-0,83	-1,22	0,16
groep 3 (53)	-1,34	-1,01	0,74	-0,95	-1,09
groep 4 (74)	0,96	0,32	0,15	1,00	0,95
groep 5 (85)	0,88	1,20	-0,75	0,08	0,80
groep 6 (104)	-0,26	0,10	0,92	-0,05	-0,31

$R^2 = 0,5217$, pseudo- $F = 94,54$

Grafiek 1. Grafische weergave van de clusters en de gemiddelden op de gebruikte gestandaardiseerde variabelen

Groep 1 : gematigd profiel en economisch eerder links (18,82%)

Deze groep heeft in de eerste plaats gematigde waarden op alle variabelen. Op economisch links scoort deze cluster gematigd positief, verder scoort deze cluster laag op alle andere variabelen. Het zijn de gematigd economisch linksen die noch autoritaristisch, noch maatschappelijk gedeprimeerd zijn. Ze zijn ook niet rechts-racistisch en ook niet post-materialistisch. Voor autoritarisme en rechts-racisme heeft deze groep op één groep na (groep 3) de laagste waarden.

Groep 2 : de economisch-liberalen (materialistisch en niet-links) (12,04%)

Het is de groep die een groot belang voor de economische aspecten in de Inglehart-schaal combineert met een lage graad van economisch links zijn. De maatschappelijke desintegratie in deze groep is laag. In deze groep heeft slechts 3,6% van de respondenten 2 post-materialisme items in de top 3 van de belangrijkste items, niemand heeft 3 post-materialisme items bij de belangrijkste drie. Slechts 16,4% vindt dat de werkgevers zich nog steeds verrijken op de rug van de werknemers. Dit tegenover 48,8% gemiddeld over de totale populatie. Deze groep scoort licht positief op de variabele rechts-racisme.

Groep 3 : de democraten (11,60%)

Deze groep scoort zeer laag op autoritarisme, maatschappelijke desintegratie en rechts-racisme. Ze zijn hoog post-materialistisch. 75% van deze groep heeft bij de drie eerst gerangschikte items in de schaal 2 of drie post-materialisme items. In deze cluster is niemand het eens met de uitspraak dat het blanke ras superieur is ten opzichte van de andere rassen, slechts één respondent twijfelt; alle andere jongeren van dit type antwoorden negatief op deze uitspraak. Slechts 8,4% is het eens met de uitspraak dat de meeste dingen in het leven je overkomen zonder dat je daar veel kan aan veranderen. Over de totale steekproef is 49,4% het met deze uitspraak eens.

Groep 4 : autoritaristisch en rechts-racistisch samen met sterk economisch links (16,19%)

Van deze groep is 44,6% het eens of helemaal eens met de uitspraak dat onze sociale problemen grotendeels zouden opgelost zijn als we ons op één of andere

wijze kunnen ontdoen van oneerlijke en zwakbegaafde mensen. 32,4% van deze groep is het ermee eens dat we beter autoriteiten kunnen steunen die de orde handhaven en de chaos voorkomen ook al zijn ze weinig democratisch ingesteld. Ter vergelijking : in groep 3 is slechts 3,7 % het met deze bewering eens. 81% van deze groep denkt dat verkrachters en aanranders in het openbaar lijfstraffen moeten worden toegediend. Dat de werkgevers zich nog altijd verrijken op de rug van de werknemers wordt door 75,68% van de jongeren in groep 4 bevestigd, dit tegenover 48,79% gemiddeld over alle jongeren in de steekproef. Deze groep heeft tevens de tweede hoogste waarde op maatschappelijke desintegratie (na groep 5).

Groep 5: autoritaristisch en rechts-racistisch samengaand met sterk maatschappelijk gedesintegreerd zijn (18,60%)

Deze groep is sterk vergelijkbaar met groep 4 wat betreft autoritarisme en rechts-racisme, zij het dat deze groep minder extreem is in deze houdingen. Het opvallende verschil in vergelijking met groep 4 is dat groep 5 een hogere graad van maatschappelijke desintegratie heeft en dat groep 5 neutraal scoort op economische houding. Bijna 72% van deze groep is het ermee eens dat de meeste dingen ons overkomen zonder dat we er veel kunnen aan doen. Deze groep is ook sterk materialistisch.

Groep 6: de post-materialisten (22,76%)

86,4% van deze groep heeft in de eerste drie items op de materialisme - post-materialisme schaal twee of drie post-materialisme items. Op de andere variabelen scoort deze groep rond het gemiddelde.

Besluit

De groepen 1, 3, 4 en 5 worden getypeerd door waarden die voor autoritarisme en rechts-racisme duidelijk afwijken ten opzichte van het gemiddelde. In de groepen 4 en 5 gaan hoog autoritarisme, hoog rechts-racisme en hoge maatschappelijke desintegratie samen. In de groepen 1 en 3 gaan laag autoritarisme, laag rechts-racisme en lage maatschappelijke desintegratie samen. Groep 2 en groep 6 staan eerder los van deze structuur. Groep twee centraliseert zich rond

economisch liberale waarden. Groep 6 rond post-materialisme. In deze kunnen groep 2 en groep 6 als opposenten beschouwd worden.

4. DE RELATIE TUSSEN DE GROEPEN EN HOUDINGEN TEGENOVER MINDERHEDEN

In deze paragraaf behandelen we hoofdzakelijk het tweede element van onze probleemstelling die de vraag stelt naar de band tussen de typologie en de afhankelijke variabelen.

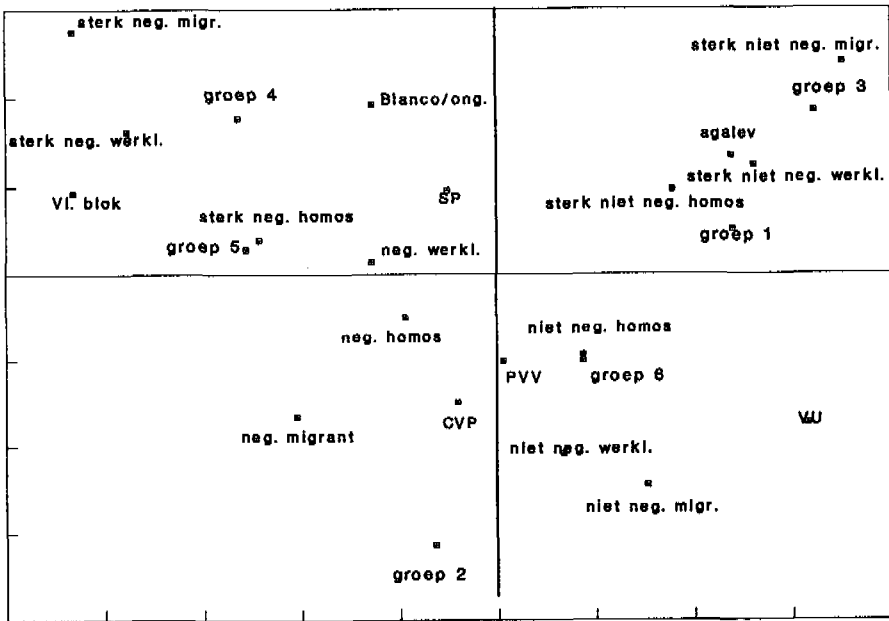
Hiervoor maken we gebruik van de correspondentie-analyse. De visuele voorstelling van de resultaten is weergegeven in grafiek 2. De volgende variabelen werden opgenomen: groep (onze typologie), houding ten opzichte van migranten (4 onderscheidingen), houding ten opzichte van langdurig werklozen (4 onderscheidingen), houding ten opzichte van homoseksuelen (4 onderscheidingen), partijkeuze.

De inertie van de eerste dimensie is vrij hoog (79,14%) wat betekent dat we de grafiek vooral moeten bekijken als bepaald door de horizontale as, hoofdzakelijk als een onderscheid tussen de linkse en de rechtse helft van de grafiek.

Groep 4 en groep 5 zijn allebei geconcentreerd in de sector met een sterk negatieve houding ten opzichte van de drie minderheidsgroepen. Groep 2 neemt eveneens een plaats in langs de zijde van de negatieve houdingen, zij het dat deze minder extreem negatief zijn. Anderzijds hebben we groep 3 en groep 1 die beide geconcentreerd zijn in de sector met een sterk niet-negatieve houding ten opzichte van de minderheden. Groep 6 neemt de meer gematigde niet-negatieve houding aan. Daarmee heeft groep 6 bij de niet-negatieven ongeveer dezelfde positie als groep 2 bij de sterk-negatieven.

De eerste belangrijke vaststelling die we hieruit kunnen maken is dat een negatieve houding ten opzichte van migranten duidelijk niet alleen staat. De groepen die een negatieve houding ten opzichte van migranten hebben, hebben ook een negatieve houding ten opzichte van andere minderheden. Ter illustratie geven we in tabel 2 de verdeling van de clusters naar houding ten opzichte van migranten, langdurig werklozen en homoseksuelen.

Grafiek 2. Relaties tussen de groepen, houding ten opzichte van minderheden en partijkeuze.

$$D1 : T_1 = 0,1973 (79,14\%); D2 : T_2 = 0,0291 (11,67\%)$$

Tabel 2. Groepen naar houding ten opzichte van migranten, langdurig werklozen en homoseksuelen (gemiddelden)

Groepen						
Houding t.o.v.	groep 1	groep 2	groep 3	groep 4	groep 5	groep 6
migrant	39,99	47,89	36,23	51,91	51,75	42,65
homos.	27,47	31,95	25,75	33,55	35,33	29,61
werkl.	23,14	26,64	22,30	28,01	28,40	24,79

Kruskal-Wallis test migranten : $X^2 = 154,77$, $df = 5$, $p = 0,0001$
 Kruskal-Wallis test homoseksuelen : $X^2 = 60,206$, $df = 5$, $p = 0,0001$
 Kruskal-Wallis test werklozen : $X^2 = 81,256$, $df = 5$, $p = 0,0001$

De verwachtingen die we hebben uit Belgisch en Nederlands onderzoek worden eveneens bevestigd. De groepen 4 en 5 cumuleren die kenmerken (maatschappelijke desintegratie, autoritarisme, rechts-racisme) die sterk samen gaan met xenofobie. Groep 3 daarentegen scoort laag op deze kenmerken. Deze groep heeft dan ook een sterk niet-negatieve houding ten opzichte van minderheden. Groep 1 is in hogere mate economisch links, maar combineert dit met een lage mate van autoritarisme, maatschappelijke desintegratie, rechts-racisme en post-materialisme. Ook deze groep zit bij de sterk niet-negatieven. Dit valt te verwachten uit de scores op autoritarisme, rechtsracisme en maatschappelijke desintegratie. Op basis van Heunks (1989) kunnen we verwachten dat de materialisten zich in meerdere mate bij de negatieven ten opzichte van minderheden bevinden. Ook deze verwachting wordt in cluster 1 niet bevestigd. Voor we hieruit conclusies trekken moeten we eerst nog groep 2 bekijken. Groep 2 situeert zich eveneens in de helft met een negatieve houding. Deze groep is sterker materialistisch dan groep 1, is helemaal niet economisch links en is zoals groep 1 niet maatschappelijk gedesintegreerd. Ze hebben in deze groep gemiddelde tot licht positieve waarden op autoritarisme en rechts-racisme.

Op basis daarvan kunnen we besluiten dat afhankelijk van de andere variabelen waarmee materialisme in een bepaalde groep samengaat er een bepaalde houding aanwezig is. In de groepen waar materialisme samengaat met economisch links zijn en niet-autoritaristisch en niet rechts-racistisch zijn heeft men niet-negatieve attitudes. Indien materialisme samengaat met niet economisch links zijn en een gemiddeld-neutrale waarde op autoritarisme en licht positieve waarde op rechts-racisme heeft de groep eerder negatieve attitudes. Een tweede opmerkelijke variabele bij de vergelijking tussen beide groepen is maatschappelijke desintegratie. In beide gevallen (groep 1 en groep 2) is men niet maatschappelijk gedesintegreerd. Wanneer niet maatschappelijk gedesintegreerd zijn samengaat met niet economisch-links zijn, en gemiddeld autoritaristisch en rechts-racistisch zijn (groep 2) heeft men een eerder negatieve houding ten opzichte van migranten. Wanneer niet-maatschappelijk gedesintegreerd zijn samengaat met economisch-links zijn, niet-autoritaristisch en niet-rechts-racistisch zijn, heeft men een niet-negatieve houding ten opzichte van minderheden.

De laatste groep die we bekijken is groep 6. Deze groep heeft licht negatieve waarden op autoritarisme en rechts-racisme en is sterk post-materialistisch. Deze groep heeft duidelijk niet-negatieve attitudes tegenover migranten. Indien

er alleen een duidelijk uitgesproken post-materialisme is, heeft men een niet-negatieve houding.

Besluit

Globaal gezien bevestigen de resultaten de verwachtingen, maar het gelijktijdig bekijken van een aantal variabelen laat een aantal nuanceringen of preciseringen toe.

De waarden van rechts-racisme en autoritarisme geven aanleiding tot steeds dezelfde conclusies, namelijk in iedere groep waar deze variabelen laag scoren is men ook niet-negatief en vice versa. In de groepen met een post-materialistisch waardepatroon heeft men ook steeds een niet-negatieve houding ten opzichte van minderheden. In de groepen waar men gevoelens heeft van maatschappelijke desintegratie is men steeds negatief ten opzichte van minderheden. Een dergelijke rechtlijnige conclusie kunnen we niet maken voor economisch links, materialisme en *niet* maatschappelijk gedesintegreerd zijn. Afhankelijk van de andere variabelen waarmee deze gecombineerd zijn vinden we verschillende houdingen.

In de groepen met materialistische waarden heeft men een negatieve houding, behalve in de groep waar materialisme gecombineerd is met niet-rechts-racistisch, niet-maatschappelijk gedesintegreerd, en niet-autoritaristisch zijn, daar heeft men een niet-negatieve houding.

Indien de jongeren een economisch linkse houding combineren met vooral autoritarisme en rechts-racisme stellen we vast dat er eveneens een eerder negatieve houding aanwezig is. Indien economisch links zijn samengaat met negatieve waarden op deze variabelen heeft de groep een niet-negatieve houding.

4.1. Kiesintenties (3)

Stemmen doet men meestal niet zomaar. Achter het stemgedrag van iemand gaat ook een bepaalde houding schuil en een bepaalde mate van akkoord gaan met de standpunten van de partij. Dit veronderstelt wel dat de kiezers deze standpunten kennen en dat de partij een standpunt inneemt (4).

We bekijken eerst de twee partijen die een uitgesproken standpunt innemen ten opzichte van het migrantenprobleem namelijk het Vlaams Blok en Agalev.

Zoals verwacht vinden we de Vlaams Blok-stemmers (8,53%) dicht bij groep 4 en groep 5 terug, in de sector die de meest negatieve houdingen ten opzichte van minderheden groepeerd. 72,72% van de Vlaams Blok-kiezers zitten ofwel in groep 4 ofwel in groep 5.

In de sector met de sterk niet-negatieve houdingen staat Agalev (18,60%) centraal. Voor de groepen betekent dit dat de Agalev stemmers zich vooral in de groepen 1, 3 en 6 bevinden.

De bevindingen voor het Vlaams Blok en Agalev staven de verwachtingen. Deze partijen nemen dan ook de meest extreme tegenovergestelde standpunten over migranten in.

Op basis van een zekere volksverbondenheid kunnen we voor de Volksunie (6,46%) eerder verwachten dat de kiezers van deze partij een meer negatieve houding aannemen. De houding van deze kiezers is echter opvallend niet-negatief. In groep 1 en groep 6 bevinden zich telkens 36% Volksuniekiezers. Dit stemgedrag past wel bij de standpunten van de partij.

De SP (12,40%) staat, zoals ook uit grafiek 2 valt af te leiden, tussen twee vuren. Juist 50% van de kiezers zit in groep 2,4 of 5. De andere 50% in groep 1,3 en 6. De kiezersgroep van de SP is verdeeld in twee tegenovergestelde waarde- en persoonlijkheidspatronen en daarmee samenhangend tegenovergestelde houdingen ten opzichte van minderheden.

Voor de PVV (22,74%) en de CVP (20,41%) is het patroon minder duidelijk. Toch scoort in beide partijen groep 6 het hoogst. De PVV kiezers verdelen zich vrij gelijkmatig over de andere groepen. Bij de CVP zien we een gelijkaardig patroon hoewel daar iets meer kiezers dan bij de PVV zich in groep 5 bevinden.

In de kiesintenties van de jongeren vinden we dikwijls een afspiegeling van de houding van de jongeren. De groepen met een eerder negatieve houding stemmen eerder Vlaams Blok, de groepen met een niet-negatieve houding stemmen eerder Agalev. Voor de centropartijen SP, PVV en CVP is deze verdeling niet zo duidelijk.

5. ACHTERGRONDVARIABLEN BIJ DE GROEPEN

In de voorgaande paragraaf hebben we vastgesteld dat er duidelijk een aantal types bij de jongeren te onderscheiden zijn die een verschillende mening hebben ten opzichte van minderheden. Op basis van de kenmerken die in de typologie-constructie gebruikt werden, is het echter moeilijk om ons een feitelijke voorstelling te maken over welke jongeren het gaat. Hoofdzakelijk om deze reden wordt in deze laatste paragraaf een beschrijving gegeven van de groepen naar een aantal achtergrondkenmerken.

De selectie van de achtergrondkenmerken werd, zoals bij de typologie-constructie, bepaald door de twee basiselementen in de probleemstelling namelijk minderheden (opleiding, deprivatie) en jongeren (beroepsniveau ouders, onderwijssnet en vriendschapsbanden).

1. Beroepsniveau van de ouders

In tabel 3 worden de rijpercentages weergegeven per groep naar het beroepsniveau van het gezin (5). Beroepsniveau van de ouders blijkt steeds weer een van de sterke achtergrondkenmerken te zijn om gedragingen, waarden, attitudes en persoonlijkheidskenmerken van de jongere te verklaren. Met betrekking tot post-materialisme stellen de Graaf en de Graaf (1988) vast dat beroepsprestige van de ouders een belangrijke rol speelt in de mate van post-materialisme. Hoe hoger het prestige, hoe hoger het post-materialisme. Voor wat onze schaal economisch links betreft kunnen we verwachten dat deze samengaat met een lager beroepsniveau van de ouders (De Witte, 1990 : 25, 193-202). Op basis daarvan verwachten we voor groep drie een hogere beroepsstatus van de ouders dit tegenover de groepen vier en vijf waar we een lagere beroepsstatus verwachten. Deze laatste verwachtingen baseren we op enerzijds de structuur van de groepen en anderzijds op theorie en onderzoek met betrekking tot de individuele variabelen op basis waarvan de groepen zijn samengesteld. Een lagere sociale klasse zou verder via statusangst en statusfrustratie een hogere mate van autoritarisme teweeg brengen (Felling, Peters, Scheepers, 1986 : 91-97). Ook voor de anomie-dimensie vinden we een zelfde theoretische band tussen beroepsniveau en anomie terug. De maatschappelijke normen worden in vraag gesteld omdat men de maatschappelijk nastrevenswaardige doelen niet heeft kunnen bereiken; dit leidt tot statusangst en statusfrustratie. Deze hebben dus niet alleen autoritarisme tot gevolg maar eveneens relatieve deprivatie (anomie). De Witte besteedt hoofdzakelijk aandacht aan de machteloosheids-dimensie. Gezien de bevindingen van De Witte rond deze machteloosheids-

dimensie verwachten we eveneens een hogere mate van maatschappelijke desintegratie bij de lagere beroepsgroepen. "Werknemers met een hogere beroepspositie hebben geleerd dat ze via hun gedrag hun omgeving en hun levenloop kunnen beïnvloeden; werknemers met een lagere beroepspositie hebben geleerd dat ze overgeleverd zijn aan de krachten buiten zichzelf, waarover ze slechts een geringe controle kunnen uitoefenen" (De Witte, 1990 : 29).

Tabel 3. Types naar beroepsniveau van de ouders (rijpercentages)

Type	Beroepsniveau gezin				
	laag	midden- laag	midden	midden- hoog	hoog
Gr 1	4,71	54,12	17,65	15,29	8,24
Gr 2	20,00	38,18	12,73	16,36	12,73
Gr 3	5,66	20,75	20,75	33,96	18,87
Gr 4	28,38	52,70	8,11	5,41	5,41
Gr 5	27,38	57,14	7,14	4,76	3,57
Gr 6	14,56	50,49	17,48	9,71	7,77
GEM	16,96	47,80	13,88	12,78	8,59
N	77	217	63	58	39
$X^2 = 82,158, df = 20, p = 0,000$					

De empirische gegevens bevestigen de verwachtingen die bestaan rond de groepen drie, vier en vijf. In groep drie bevinden zich relatief meer jongeren uit de hogere beroepsgroepen. In de groepen vier en vijf vinden we relatief meer lagere beroepsgroepen terug. Deze verschillen zijn vooral opvallend voor de laagste categorie die de ongeschoolde arbeiders en de arbeiders op A4-niveau omvat. Van het middenniveau (A1-niveau) is het percentage die in deze groepen zit beduidend lager.

Twee resultaten gaan op het eerste gezicht tegen de verwachtingen in. In groep 1 (de economisch linksen) stellen we vast dat de laagste beroepsgroep, waarvan we op basis van De Witte (1990 : 197) verwachten dat ze hoog scoren op economisch links, zéér laag vertegenwoordigd is (4,71%). We stellen dan ook

dat economisch links hoog scoort bij de ongeschoolde arbeiderskinderen maar slechts indien dit samengaat met maatschappelijke desintegratie en autoritarisme (groep 4). In één van de uitspraken uit de economisch links schaal kunnen we trouwens een bevestiging vinden voor deze bewering. De uitspraak: 'De vakbonden zouden een veel hardere politiek moeten voeren willen ze de belangen van de werknemers werkelijk kunnen behartigen' verwijst naar een zekere mate van conflict en agressie en via deze component naar autoritarisme (Pearson's correlatie van 0,308 tussen dit item en de autoritarisme-schaal). Terwijl er op een item zoals: 'De overheid moet maatregelen nemen om de verschillen in inkomens te verkleinen' ongeveer evenveel jongeren in groep 1 en in groep 4 positief antwoorden (ong. 50%) liggen deze verhoudingen anders voor het item dat naar conflict peilt. Daar antwoorden in groep één 38,6% positief terwijl dit in groep vier 79,4% bedraagt. Hierin vinden we zijdelings een bevestiging dat in de laagste beroepsklassen economisch links zijn dikwijls gecombineerd wordt met autoritarisme en via deze band scoort groep 4 hoog op economisch links zijn.

Een tweede opmerkelijk resultaat vinden we in groep 6. Terwijl we mogen verwachten dat in deze groep, met een hoge mate van post-materialisme, de hogere beroepscategorieën sterker vertegenwoordigd zijn stellen we vast dat dit niet het geval is. Indien post-materialisme niet gecombineerd wordt met laag autoritarisme, laag economisch links, laag maatschappelijk gedesintegreerd zijn en laag rechts-racistisch zijn is de band met het beroepsniveau niet terug te vinden. Dit blijkt eveneens uit groep 2 waar de hoge materialisten niet specifiek terug te vinden zijn bij de lagere beroepsniveaus. Integendeel, de combinatie hoog materialisme en laag economisch links samen met lage maatschappelijke desintegratie scoort relatief gezien zelfs het hoogst in deze groepen waarin de hoogste beroepsgroepen relatief sterk vertegenwoordigd zijn.

2. Opleiding van de jongere

Opleiding is een tweede steeds weerkerende belangrijke achtergrondvariabele. Met betrekking tot het post-materialisme wordt gesteld dat een hogere opleiding aanleiding geeft tot een hogere mate van post-materialisme (de Graaf, de Graaf, 1988). De mate van autoritarisme en maatschappelijke desintegratie kan via dezelfde intermediaire variabelen als bij beroepsniveau verbonden worden aan opleidingsniveau. Concreet gesteld moeten we in de groep 3 relatief meer hogere opleidingsniveaus aantreffen terwijl de lagere opleidingsniveaus vooral vertegenwoordigd zijn in de groepen 4 en 5.

Tabel 4. Types naar opleidingsniveau van de jongere (rijpercentages)

Type	Opleidingsniveau jongere			
	laag	midden- laag	midden- hoog	nog studerend
Gr 1	9,30	13,95	12,79	63,95
Gr 2	9,09	10,91	21,82	58,18
Gr 3	0,00	1,89	3,77	94,34
Gr 4	25,68	18,92	36,49	18,92
Gr 5	37,67	17,65	22,35	22,35
Gr 6	5,77	12,50	22,12	59,62
GEM	15,32	13,35	20,57	50,77
N	70	61	94	232
$X^2 = 131,500$, $df = 15$, $p = 0,000$				

De band tussen opleiding enerzijds en maatschappelijke desintegratie en autoritarisme anderzijds vinden we duidelijk terug in deze toets. Het grote verschil ligt tussen de drie laagste opleidingsniveaus enerzijds en het hoogste opleidingsniveau anderzijds. De groepen vier en vijf tellen respectievelijk slechts 18,92% en 22,35% jongeren die nog studeren. In alle andere groepen ligt dit percentage steeds boven de 50% grens. Groep drie heeft zelfs 94,34% jongeren die nog steeds studeren. Een dergelijk verband werd ook reeds door Billiet vastgesteld. Opvallend is het zeer hoge percentage uit de laagste opleidingsniveaus in groep 5. Dit is te verklaren door een cumulatie van laag beroepsniveau van ouders en de lage opleiding van de jongere. In een vorige analyse (Waage, 1991a) hebben we ook reeds vastgesteld dat zowel autoritarisme als maatschappelijke desintegratie sterk gedetermineerd zijn door opleiding. Juist in groep 5 treffen deze twee kenmerken samen.

In groep 6 zitten relatief weinig jongeren uit het laagste opleidingsniveau (bijzonder onderwijs, enkel lager onderwijs of enkel lager beroepsonderwijs). Tussen de drie andere opleidingsniveaus is het verschil wel kleiner maar het percentage gaat steeds in stijgende lijn wat een bevestiging is van de verwachtingen. In groep 2 is er een oververtegenwoordiging van het hoogste oplei-

dingsniveau ondanks het feit dat we in groep 2 de meer materialistische jongeren terugvinden. De verwachtingen met betrekking tot materialisme dienen ook hier weer genuanceerd. Naargelang in een bepaalde groep een zekere mate van materialisme samengaat met andere waarde- en persoonlijkheidskenmerken krijgen we verschillende verbanden met de achtergrondkenmerken.

3. Objectieve deprivatie in werk of school

De variabele objectieve deprivatie staat voor het niet hebben van een eindexamen diploma humaniora onderwijs terwijl men op het moment van de bevraging nog steeds studeerde om dit eindexamen te behalen. Voor de groep respondenten die reeds deel uitmaakt van de beroepsbevolking staat objectieve deprivatie voor werkloosheid.

In het Vlaamse en Nederlandse onderzoek naar autoritarisme gaat veel aandacht naar subjectieve indicatoren zoals statusangst en statusfrustratie. De meer objectieve variabelen die eveneens oorzaak kunnen zijn van anomie, autoritarisme en rechts-racisme, krijgen minder aandacht. Deze subjectieve ervaring is waarschijnlijk ook cruciaal. Indien men een objectieve deprivatietoestand niet als hinderlijk en uiteindelijk als frustrerend ervaart, zal er waarschijnlijk weinig invloed zijn op de attitudes van het individu. In deze mate stellen we dan ook hypothetisch dat een toestand van objectieve deprivatie enkel een belangrijk stimulerend effect zal hebben op autoritarisme en rechts-racisme indien dit verloopt via gevoelens van maatschappelijke desintegratie.

Tabel 5. Percentage objectief gedepriveerden per groep

Groepen						
%	groep 1	groep 2	groep 3	groep 4	groep 5	groep 6
Gedepri.	23,26	20,00	1,89	44,59	55,29	18,27
$X^2 = 65,992, df = 5, p = 0,000$						

De verwachtingen worden in deze analyse in grote mate bevestigd. In groep 5 vinden we 55,29% jongeren die in een toestand van objectieve deprivatie verke-

ren. Dit is de groep met het hoogste gemiddelde op de maatschappelijke desintegratie-schaal. In groep 4, die het tweede hoogst gemiddelde op de maatschappelijke desintegratie-schaal heeft, vinden we 44,59% objectief gedeprimeerden terug. Slechts 1,89% van de jongeren in groep 3 bevinden zich in een toestand van objectieve deprivatie. Gemiddeld over de ganse steekproef zijn 28,7% van de jongeren in een toestand van objectieve deprivatie. Gezien de veronderstelde samenhang tussen post-materialisme en welvaarniveau hoeft het zeker niet te verwonderen dat groep 6 een hoog percentage niet-objectief gedeprimeerden heeft. Hier worden onze verwachtingen aangaande post-materialisme bevestigd. Groep 2 heeft een hoog percentage niet gedeprimeerden en toch is men sterk materialistisch. Ook hier weer worden in groep 2 de verwachtingen met betrekking tot (post-)materialisme weerlegd.

4. Onderwijsnet

De hypothese die hier wordt getoetst is de volgende: 'Bestaat er een verband tussen het schoolnet en de persoonlijkheids- en waardekenmerken van de jongere?' Heyvaert (1987) stelt geen significant verband vast tussen de onderwijsnetten voor de attitudekenmerken conservatisme, afkeuring van de arbeidersstrijd, geloof in de goedheid van de mens en geloof in de bestaande economische ongelijkheid. We kunnen op basis van deze vaststellingen verwachten dat er geen verschil is tussen de onderwijsnetten met betrekking tot de economische houding van de jongere. Op basis van het besluit van Heyvaert en de stellingen van Billiet en Dobbelaere kunnen we wel een invloed verwachten van schoolnet op maatschappelijke desintegratie. "De rol die het vrij onderwijs vervult - onder meer door het opzetten van een *homogeen* schoolklimaat - is dan vooral het bevorderen van solidariteitsverbintenissen die een *geïntegreerde bevolkingsgroep* doen ontstaan, een afgebakende gemeenschap waardoor een netwerk van *sociale relaties gevormd* wordt" (Heyvaert, 1987: 45) (onze cursivering). Op basis van deze these kunnen we verwachten dat precies door het gevoel van een integratie in de bredere gemeenschap en een homogeen schoolklimaat dat de mate van maatschappelijke desintegratie en vooral de mate van gebrekkige integratie beïnvloed wordt door het schoolnet.

Deze verwachtingen worden op bivariaat niveau bevestigd. Terwijl gemiddeld over de totale steekproefpopulatie 25,05% van de jongeren in het officieel net school lopen vinden we in groep 4 en groep 5 respectievelijk 40,54% en 39,29% jongeren die in het officieel net de humaniora gevolgd hebben (of nog volgen) (6).

Tabel 6. Percentage leerlingen in het officieel onderwijs per groep

Groepen						
%	groep 1	groep 2	groep 3	groep 4	groep 5	groep 6
Leerl.	16,28	21,82	11,32	40,54	39,29	18,45
$X^2 = 65,992, df = 5, p = 0,000$						

5. Aantal trouwe vrienden

Het verwachte effect tussen het aantal vriendschapsbanden en de typologie komt eigenlijk voort uit de definitie en de inhoud van het concept maatschappelijke desintegratie. Indien men zijn sociale relaties als gebrekkig ervaart en er zijn gevoelens van machteloosheid komt dit waarschijnlijk deels voort uit het hebben van weinig ondersteunende sociale relaties, of alleszins het gevoel dat men weinig dergelijke relaties heeft. We vinden dit effect terug bij de analyse van de data.

Tabel 7. Types naar het aantal trouwe vrienden (rijpercentages)

Type	Aantal trouwe vrienden				
	0	1	2	3	+3
Gr 1	4,65	8,14	16,28	25,58	45,35
Gr 2	0,00	10,91	27,27	16,36	45,45
Gr 3	1,89	9,43	11,32	22,64	54,72
Gr 4	6,76	16,22	25,68	16,22	35,14
Gr 5	14,12	20,00	18,82	14,12	32,94
Gr 6	3,85	10,58	29,81	22,12	33,65
GEM	5,69	12,69	22,10	19,69	39,82
N	26	58	101	90	182
$X^2 = 41,708, df = 20, p = 0,003$					

Gemiddeld over de totale steekproef zeggen 5,69% van de jongeren dat ze geen enkele trouwe vriendschapsband hebben. In groep 5 is dit 14,12%. Terwijl gemiddeld over alle bevraagde jongeren 12,69% zegt over slechts één trouwe vriendschapsband te beschikken is dit percentage beduidend hoger in groep 4 en groep 5. Respectievelijk 16,22% (groep 4) en 20% (groep 5) vernoemt slechts één trouwe vriendschapsrelatie.

6. BESLUIT

Een eerste vraag die we ons stelden, was welke waarden en persoonlijkheidskenmerken met elkaar samengaan, daarmee samenhangend de vraag of er bij de Vlaamse jeugd patronen van waarde- en persoonlijkheidskenmerken te onderscheiden zijn. Hoewel de variabelen in onze analyse zeker geen uitputtend beeld geven van het complex van waarden en persoonlijkheidskenmerken die bij de jongeren aanwezig zijn, geeft de analyse aan dat er wel degelijk patronen te onderkennen zijn die we op theoretische gronden konden verwachten. Vooral voor de groepen één, drie, vier en vijf kunnen we duidelijke en sterk tegengestelde patronen onderkennen. Groep 2 is een opvallende groep die de economisch liberalen groepeerd. Groep 6 is een groep die eigenlijk alleen gekleurd wordt door een bepaalde mate van post-materialisme.

De samenhang tussen de typologie en de houdingen ten opzichte van minderheden laat een mooie tweedeling zien tussen de groepen. Enerzijds de groepen één, drie en zes met een niet-negatieve houding. Anderzijds de groepen twee, vier en vijf met negatieve houdingen. Deze vaststellingen bevestigen dat de benadering via een typologie een waardevolle bijdrage kan leveren aan de kijk op het migrantenvraagstuk.

Een derde, beleidsmatig gezien meest belangrijke vraag die we ons stelden, was naar de relatie tussen de houding ten opzichte van migranten en de houding ten opzichte van andere minderheidsgroepen in de maatschappij die kunnen gezien worden als doorbrekers of afwijkers van het traditionele waarden- en normenpatroon van onze samenleving. We stellen vast dat er duidelijke samenhangen zijn. Hiermee worden de beleidsaanbevelingen van ondermeer Billiet, Denolf en Grieten die een fundamentele aanpak van de migrantenproblematiek formuleren in het kader van een ruimer minderhedenbeleid (vooral op economische minderheden gericht) ondersteund. We gaan echter nog iets verder. In het

voorbijde decenium kende onze samenleving reeds een vloed van negatieve reacties tegenover (langdurig)werklozen. Nu zijn de migranten aan de beurt. Welke zal de volgende groep zijn ? De AIDS-patiënten misschien ? Een beleid dat alleen op migranten gericht is zal enkel het object van de intolerantie verleggen, het zal de intolerantie zelf niet doorbreken. In deze zin krijgen we alleen een verschuiving van het probleem. Waar onze samenleving nood aan heeft is een totaal emancipatie- en tolerantiebeleid dat niet enkel gericht is op vrouwen en migranten. Een ernstig emancipatie- en tolerantiebeleid richt zich zowel op de waarden en de normen (het meer culturele) van de maatschappij als op de structurele factoren die, zoals uit de analyse van de achtergrondvariabelen blijkt, een belangrijke invloed hebben op de basisdeterminanten van negatieve attitudes.

VOETNOTEN

- (1) Voor het onderzoek werden vele schalen gebruikt. In een publicatie van het centrum voor dataverzameling en -analyse (Waege, 1991b) wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van de gebruikte schalen, de factorladingen van de items en betrouwbaarheid van de schalen.
- (2) Er werd gebruik gemaakt van de SAS procedure Proc Fastclus. (SAS Institute Inc., 1989) Deze procedure maakt gebruik van de nearest centroid sorting. Ze gebruikt de euclidische afstand om tot de clusters te komen. Vooraf hebben we alle variabelen gestandaardiseerd om op deze manier aan elke variabele eenzelfde gewicht toe te kennen. Het aantal clusters werd bepaald aan de hand van een hiërarchische clusteranalyse. (methode van Ward) Deze laatste probeert de binnen-clustervariantie zo laag mogelijk te houden en de tussen-clustervariantie zo hoog mogelijk.
- (3) De partijkeuze is bekend voor 85,3% van onze steekproef.
- (4) Na het opnoemen van de partij wordt aangegeven hoeveel percent van de jongeren voor deze partij zou kiezen.
- (5) Voor de classificatie van de beroepen in vijf categorieën hebben we gebruik gemaakt van de classificatie van Billiet e.a. (1990).

- (6) Voor de variabelen beroepsniveau, schoolnet en objectieve deprivatie werd een log-lineaire analyse uitgevoerd samen met de variabele groep. Om deze analyse mogelijk te maken werd de variabele beroepsniveau opgedeeld in 2 groepen : (1) de laagste twee, (2) de overige 3 hogere groepen. Gezien het gaat om een discriminatie tussen cluster vier en vijf enerzijds en de andere clusters anderzijds werden de zes cluster opgedeeld in twee groepen naar het al dan niet behoren tot cluster vier of cluster vijf. We verkregen volgende resultaten :

effect	Chi- ²	prob.	Lambda
onderwijsnet	72,05	0,0000	-0,5467
beroepsniveau	59,11	0,0000	0,6095
deprivatie	57,89	0,0000	0,5222
cluster	5,71	0,0168	0,1726
onderwn*cluster	20,30	0,0000	-0,2612
beroepsn*cluster	15,49	0,0001	-0,2523
deprivatie*cluster	37,15	0,0000	0,3508
beroepsn*depriv	12,61	0,0004	-0,2458
beroepsn*onderwn	3,75	0,0528	0,1268

Maximum Likelihood ratio model : 0,8068 (DF = 6, Chi-² = 3,02).

BIBLIOGRAFIE

- Adorno, T., e.a. (1950) *The Authoritarian Personality*. New York : Harper and Row.
- Billiet, J., A. Carton, R. Huys (1990) 'Een sociologische verklaring van de xenofobie in België', *Tijdschrift voor Sociologie*, 11 (5-6) : 431-466.
- Billiet, J., A. Carton, R. Huys (1990) *Onbekend of onbemind ? Een sociologisch onderzoek naar de houding van de Belgen tegenover migranten*. Leuven : Sociologisch Onderzoeksinstituut K.U.L.
- Billiet, J., H. De Witte (1991) *Naar racisme neigende houdingen in Vlaanderen : Typologie en maatschappelijke achtergronden*. Leuven : K.U.Leuven, Departement Sociologie, Centrum voor Dataverzameling en -analyse.
- Denolf, L., C. Grieten (1990) 'Positieve acties voor vrouwen, ook voor ethnische minderheden ?', *Tijdschrift voor Sociologie*, 11 (5-6) : 495-535.

- De Witte, H. (1990) *Conformisme, radicalisme en machteloosheid*. Leuven : Hoger Instituut voor de Arbeid, K.U.Leuven.
- Felling, A., J. Peters, P. Scheepers (1986) *Theoretische modellen ter verklaring van ethnocentrisme*. Nijmegen : ITS.
- Felling, A., J. Peters, O. Schreuder (1987) *Religion in Dutch Society 85. Documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1985*. Amsterdam : Steinmetz Archive.
- Felling, A., J. Peters, P. Scheepers (1989) 'Ethnocentrisme in Nederland : Theoretische bijdragen empirisch getoetst', *Sociologische Gids*, 36 (1) : 31-47.
- Goddijn, H.P.M. (1968) 'Het anomiebegrip bij Emile Durkheim', *Mens en Maatschappij*, 43 : 60-77.
- Graaf, N.D., de, P.M. de Graaf (1988) 'De samenhang tussen leeftijd en post-materialistische waardepatronen', *Sociologische Gids*, 35 (6) : 397-417.
- Hagendoorn, L., J. Janssen (1983) *Rechts-omkeer. Rechtsextreme opvattingen bij leerlingen van middelbare scholen*. Baarn : Amboboeken.
- Heunks, F.J. (1989) 'Activisme en politieke waarden 1974-1985', pp. 99-131 in C.J.M. Corver, M. Elchardus (eds.), *Sociologisch en Antropologisch Jaarboek*. Brussel : Reeks van het Tijdschrift voor Sociologie.
- Heyvaert, P. (1987) 'Differentiële socialisatie-effecten tussen openbaar en vrij onderwijs', *Tijdschrift voor Sociologie*, 8 (1) : 27-51.
- Inglehart, I. (1977) *The Silent Revolution. Changing values and political styles among Western publics*. Princeton, N.J. : Princeton University Press.
- Koninklijk Commisariaat voor het Migrantenbeleid (1989) *Integratie(beleid) : een werk van lange adem*. Brussel : Koninklijk Commissariaat.
- Laermans, R. (1989) 'Tussen beeld en enquête-formulier : ontwikkelingen binnen de naoorlogse jeugd in Vlaanderen en België', *Tijdschrift voor Sociologie*, 10 (3-4) : 367-410.
- Olsen, M.E. (1965) 'Durkheim's Two Concepts of Anomie', *The Sociological Quarterly*, 6 : 37-44.
- Orrù, M. (1987) *Anomie : history and meanings*. Boston : Allen and Unwin.

-
- Raaijmakers, Q. (1986) 'Verrechtsing en politieke intolerantie bij middelbare scholieren', pp. 48-67 in M. Matthijsen, W. Meeuws, F. van Wel (eds.), *Beelden van jeugd*. Groningen : Wolters-Noordhoff.
- Roberts, A.H., M. Rokeach (1956) 'Anomie, authoritarianism, and prejudice : a replication', *The American Journal of Sociology*, 61 : 355-358.
- SAS Institute Inc. (1989) *SAS/STAT User's Guide, Version 6, Fourth Edition, Volume 1*. Cary, NC : SAS Institute Inc.
- Srole, L. (1956) 'Social integration and certain correlaries : an exploratory study', *American Sociological Review*, 21 : 709-716.
- Streuning, E.L., A.H. Richardson (1965) 'A factoranalytic exploration of the alienation, anomia and authoritarianism domain', *American Sociological Review*, 30 : 768-776.
- Swyngedouw, M. (1990) 'Verkiezingen in Antwerpen : het Vlaams Blok, Islamitische minderheden en kansarmoede', *Tijdschrift voor Sociologie*, 11 (1990), 5-6 : 401-429.
- Waage, H. (1991a) *Jongeren en migranten*. Leuven : K.U.Leuven, Departement Sociologie, Centrum voor dataverzameling en -analyse.
- Waage, H. (1991b) *Schalen gebruikt in het attitudeonderzoek bij Vlaamse Jongeren 1991*. Leuven : K.U.Leuven, Departement Sociologie, Centrum voor dataverzameling en -analyse.